

Schilderijen in begijnhofkerk behoed voor verder verval

De heilige Begga, patroonheilige van de begijnen

De Bewening, een doek dat in de sacristie hangt

De kardinaal in gebed, wellicht gaat het om Carolus Borromeus

Tijdens de restauratiewerken aan de glasramen en stenen omlijstingen van de H. Kruiskerk in het Begijnhof van onze stad werden de schilderijen samen met andere verplaatsbare voorwerpen uit het kerkinterieur tijdelijk gestockeerd in een stofwerende tent. De schilderijen bleken bij een eerste inspectie niet alleen erg vuil te zijn, maar ze verkeerden ook duidelijk in een slechte staat. Behandeling drong zich dan ook op. Tussen juni en december 2016 werden ze onder handen genomen in het atelier ArtecurA van Katrien Van den Bosch en haar collega Veerle Stinckens. De kerkfabriek Sint-Pieter ontving voor deze conservatie-aanpak een toelage van de provincie Antwerpen ten bedrage van 5.000 euro.

Geopteerd werd voor een conservatiebehandeling en geen volledige restauratie van de werken. Een conservatiebehandeling houdt in dat het verval van de objecten wordt tegengegaan. Daarbij worden enkel omkeerbare technieken en materialen gebruikt zodat deze in de toekomst nog kunnen verwijderd worden zonder de kunstwerken te schaden. Bij een restauratie daarentegen wordt niet enkel het verval tegengegaan maar worden ook de esthetische onvolmaaktheden aangepakt. Hierbij horen bijvoorbeeld het verwijderen van vergeelde vernislagen en de aanpak van lelijke retouches en overschilderingen.

Sterk vervuild

Het feit dat alle werken gedurende een lange periode geen onderhoud kregen had natuurlijk zijn sporen nagelaten. Ze waren sterk vervuild door stof aan de voorzijde en er was opgehoopt vuil aan de achterzijde. Sommige werken waren ook aangetast door houtworm, terwijl een aantal andere dan weer acute afschilfering tot op de drager vertoonde. De schilderijen op doek toonden ook meerdere scheuren en vervormingen.

In het atelier ArtecurA werden de werken in een eerste fase grondig ontstof. Gelijktijdig werden ze gecontroleerd op losse verflagen en waar nodig werden enkele noodfixaties van de verflagen uitgevoerd. Vervolgens werd er op doek een zogenaamde facing geplaatst. Dit is een dun papier dat op de voorzijde wordt gekleefd over de verflagen. Op deze manier zitten alle verflagen veilig „verpakt” en kunnen de volgende handelingen worden uitgevoerd zonder de werken verder te beschadigen.

Hierna werden de werken, die geschilderd waren op een linnen drager, uit de lijsten gehaald. De lijsten en de spieramen werden bewerkt tegen houtworm en gereinigd met white spirit. Aan de achterzijden werden alle toevoegingen en oude lijmresten en invullingen verwijderd en werden de scheuren en gaten opnieuw verlijmd.

Nadien kregen de meeste werken een behandeling met een was-harsmengsel waardoor de verflagen opnieuw aan de drager gehecht werden. Pas dan werden ze opnieuw op hun spieraam gespannen of in sommige gevallen op nieuwe spieramen geniet.

In een volgende fase werd de voorzijde van de werken behandeld. Na de verwijdering van het oppervlaktevuil werden de opvallende witte invullingen in het linnen bijgekleurd met acrylverf, een ingreep die enkel vanuit esthetisch oogpunt gebeurde in afwachting van een volledige restauratie in een latere fase.

Negen schilderijen

Negen schilderijen kregen deze grondige behandeling en ogen nu opnieuw heel wat frisser. Hopelijk krijgen deze opgefriste werken ook wat meer aandacht van de bezoeker.

1. **Judith en Holofernes:** In het christendom wordt Judith beschouwd als symbool van de overwinning van de deugd op de ondeugd, van het goede op het kwade, waarbij Judith letterlijk het zwaard der gerechtigheid hanteert.
2. **De heilige Begga:** Zij is de patrones van de begijnen.
3. **Onthoofding van Johannes de Doper:** Het verhaal van het feest van Herodes Antipas, de dans van Salomé en de onthoofding van Johannes de Doper wordt verteld in Marcus (6, 17-29) en Mattheus (14, 1-12). Op het schilderij houdt een rijkelijk en opzichtig geklede Herodias (moeder van Salomé) de schotel vast waarop een beul het hoofd deponeert. Haar dochter Salomé staat terzijde. Deze weergave is een vrije kopie van een gravure van Bolswert naar een verloren gegaan origineel van Rubens.

4. **Kardinaal in gebed:** Vermoedelijk gaat het hier om Carolus Borromeus, een van de heiligen die tijdens de contrareformatie de misbruiken in de kerk heeft bestreden, en die ook beschouwd wordt als „pestheilige”. De laatste epidemie van „de haestighe sieckte” in de Kempen dateert uit de periode 1668-1669.
5. **De kroning van de heilige Rosalia:** Het gaat hier om een kopie van een werk van Van Dyck. Rosalia van Palermo leefde als kluizenares in een grot. Op het schilderij schenkt het kind Jezus haar een kroon van bloemen. Een lelie verwijst naar haar reinheid en een schedel duidt op de pest. Naast Maria staan ook nog Petrus en Paulus afgebeeld.
6. **Kruisafneming:** Dit groot werk is gemaakt naar Rubens’ schilderij in de kathedraal van Antwerpen. De beeld-as vertoont een stijgende beweging, terwijl het lichaam van Christus over dezelfde diagonale lijn neerwaarts gaat. Zijn lichaam wordt beschermd door een witte lijkwade die de nevenfiguren verbindt.
7. **Een eerste Bewening:** In de kerk hangen drie schilderijen met dit onderwerp. Dit werk uit de noordelijke zijbeuk is een eenvoudige olieverfschilderij op triplex. Het origineel werd rond 1629 door Antoon Van Dyck op groot formaat geschilderd voor het hoofdaltaar van de begijnhofkerk in Antwerpen. Het tafereel speelt zich af tegen een rotsformatie. De dode Christus ligt op een lijkwade. Zijn schouders worden ondersteund door zijn moeder. Maria Magdalena beroert met haar lippen zijn hand. Johannes staat wat meer op het achterplan.
8. **Een tweede Bewening:** Dit op doek geschilderd werk kan qua iconografie worden uitgebreid tot een graflegging. Het is een sterk narratief schilderij dat wat verloren hangt in de sacristie. Maria, Maria Magdalena en nog een derde figuur strelen en koesteren het dode lichaam van Christus. Achter hen zijn sinds de behandeling vier andere figuren zichtbaar. Op het achterplan rechts wordt het graf in een tombe klaargemaakt door twee dames.
9. **De derde Bewening:** Een werk dat zich eveneens in de noordelijke beuk van de kerk bevindt. Het tafereel speelt zich af in een grot. Via een opening in de rotswand is het landschap rond Jeruzalem te zien. De dode Christus ligt op een lijkwade tegen Maria’s knieën. Zijn uitgestrekte hand wordt ondersteund door Maria Magdalena. Johannes de Evangelist met rode mantel zit eerbiedig geknield. Het is door de speciale liefde van de begijnen voor de Passie van Christus dat het thema Bewening en Graflegging veelvuldig voorkomt.

Na de conservatiebehandeling door het atelier ArtecurA kan worden gezegd dat deze werken opnieuw stabiel zijn voor een aantal jaren en dat de leesbaarheid van de werken toch al een heel stuk is verbeterd. Hopelijk kan dit aanleiding geven tot een latere volledige restauratie van de schilderijen.

Met dank aan Marie-Paule Peeters en Katrien Van den Bosch